

ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА КӘСІБИ БАҒДАР БЕРУ ЖҮЙЕСІН ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР АРҚЫЛЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ

Құрманқұлова Амангул

7M01101 – Педагогика және психология білім бағдарламасының 2 курс магистранты
Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Атырау қ, Қазақстан Республикасы
Ғылыми жетекшісі, п.ғ.д., профессор – Джанзакова Ш.И.

Аңдатпа. Мақалада жоғары сынып оқушыларына кәсіби бағдар беру жүйесін ұлттық құндылықтар арқылы ұйымдастыру мәселесі қарастырылады. Зерттеуде ұлттық құндылықтардың оқушылардың кәсіби таңдауы мен мотивациясына әсері, кәсіби бағдар беру кезеңдері мен әдістемелік тәсілдері талданады. Автор кәсіби бағдар беруді тиімді жүзеге асыру үшін ұлттық мәдениет, дәстүрлер және моральдық қағидаларды интеграциялаудың маңыздылығын көрсетеді. Мақалада кәсіби бағдар беру жүйесінің диагностикалық, ақпараттық-танымдық, кеңес беру және практикалық кезеңдері сипатталған. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, ұлттық құндылықтар арқылы кәсіби бағдар беру оқушылардың жеке қасиеттерін, қызығушылықтарын ескере отырып мамандық таңдауына, рухани және мәдени дамуына ықпал етеді.

Кілт сөздер: кәсіби бағдар беру, жоғары сынып оқушылары, ұлттық құндылықтар, мәдениет, дәстүрлер, мотивация, оқушылардың кәсіби таңдауы, білім беру жүйесі, рухани даму, педагогикалық әдістеме

Қазіргі заманда жастардың кәсіби бағдарын дұрыс ұйымдастыру – қоғам мен мемлекет үшін маңызды міндеттердің бірі. Кәсіби бағдар беру жүйесі оқушыларға өз қабілеттерін, мүдделерін және еңбек нарығының талаптарын сәйкестендіру арқылы өмірлік жолын таңдауға көмектеседі. Осы үдерісті ұлттық құндылықтар арқылы жүзеге асыру – болашақ мамандардың рухани және мәдени негізін қалыптастыруға ықпал етеді.

Ұлттық құндылықтардың рөлі. Ұлттық құндылықтар – бұл халықтың тарихи тәжірибесі, мәдени дәстүрлері, моральдық нормалары мен дүниетанымының жиынтығы. Олар адамға өзіндік ерекшелігін сездіруге, қоғамдағы өз орнын түсінуге және өмірлік таңдау жасау кезінде дұрыс бағытты таңдауға көмектеседі. Кәсіби бағдар беру жүйесінде ұлттық құндылықтарды интеграциялау оқушылардың жеке қасиеттерін, мүдделерін және қабілеттерін жан-жақты ескере отырып бағыт береді.

Ұлттық құндылықтар – бұл белгілі бір халықтың тарихи дәстүрлері, мәдени мұрасы, моральдық және этикалық нормалары, дүниетанымы мен өмір сүру принциптерінің жиынтығы. Олар қоғамның біртұтас мәдени және рухани жүйесін қалыптастырады және ұрпақтан ұрпаққа беріледі.

Ұлттық құндылықтар тек мәдени немесе рухани феномен ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік, моральдық және психологиялық бағыттағы маңызды көрсеткіш болып табылады.

Ұлттық құндылықтардың түрлері

1. Мәдени-құндылықтар:

- Тіл, әдебиет, музыка, фольклор, ұлттық өнер.
- Мысалы, қазақ тілін сақтау, жыр-дастандарды насихаттау, ұлттық би және әндерді үйрету.

2. Дәстүрлік құндылықтар:

- Халықтық салт-дәстүрлер, мерекелер, тұрмыстық ережелер.
- Мысалы, Наурыз мерекесі, қонақжайлылық, қымыз ішу дәстүрі.

3. Моральдық және этикалық құндылықтар:

- Адалдық, әділдік, сыйластық, еңбекқорлық, ата-анаға құрмет.
- Бұл құндылықтар адамның жеке тұлғалық қасиеттерін қалыптастырады.

4. Тарихи құндылықтар:

- Елдің тарихына, батырлар мен көрнекті тұлғалардың ерліктеріне қатысты мұралар.
- Мысалы, Қаракерей Қабанбай мен Бауыржан Момышұлының ерліктерін насихаттау.

5. Қоғамдық-саяси құндылықтар:

- Азаматтық жауапкершілік, патриотизм, қоғамға қызмет ету.
- Халықтың бірлігі мен мемлекетке адалдығын дамытуға бағытталған.

Ұлттық құндылықтардың маңызы

1. **Рухани дамуды қамтамасыз етеді:** Адамның жеке тұлғалық қасиеттерін қалыптастырады.
2. **Ұлттық сана-сезімді қалыптастырады:** Халыққа, тілге, мәдениетке деген сүйіспеншілікті тәрбиелейді.
3. **Қоғамдық бірлікті нығайтады:** Халық арасындағы өзара сыйластық пен түсіністікті дамытады.
4. **Білім беру жүйесінде қолданылады:** Ұрпаққа мәдени мұра мен өмірлік принциптерді үйрету арқылы педагогикалық мақсатқа жетеді.
5. **Кәсіби бағдар беруде пайдаланылады:** Студенттер мен оқушылардың жеке қасиеттерін, қызығушылықтарын және ұлттық құндылықтарын ескере отырып, болашақ мамандықты таңдауға бағыт береді.

Халықтық салт-дәстүрлер

Халықтық салт-дәстүрлер – бұл ұрпақтан ұрпаққа берілетін, қоғамдағы өмірлік тәжірибені, моральдық және әлеуметтік нормаларды бейнелейтін әрекеттер мен рәсімдер. Олар адамдар арасындағы қарым-қатынасты реттейді және ұлттық бірегейлікті сақтауға көмектеседі.

Мысалдар:

- **Қонақжайлылық:** Қазақ қоғамында қонақты сыйлау, дастарқан жаю дәстүрі, қонаққа арналған тағамдар.
- **Құдалық:** Үйлену тойы мен некеге тұру рәсімдеріндегі дәстүрлі келісімдер.
- **Той тойлау:** Ұлттық мерекелер, туған күн, ақсақалдар кеңесінде рәсімдер өткізу.
- **Ата-баба рухына құрмет көрсету:** Қарауыл, ас беру, ескерткіштерге сыйыну.

Мерекелер

Ұлттық мерекелер – халық өміріндегі маңызды оқиғаларды атап өту, тарихи немесе діни естеліктерді сақтау шаралары. Олар халықтың мәдениетін, тарихын, салт-дәстүрін көрсетеді.

Мысалдар:

- **Наурыз:** Көктемнің келуі, жаңару мен табиғатқа сыйыну мерекесі. Дастарқан жайылып, ұлттық ойындар ойналады, күй мен би орындалады.
- **Құрбан айт:** Діни мереке ретінде отбасы мен қоғамдағы бірлікті арттырады, қайырымдылыққа бағыттайды.
- **Тәуелсіздік күні (16 желтоқсан):** Мемлекеттің тәуелсіздігін атап өту, патриоттық тәрбиенің бір құралы.

Тұрмыстық ережелер

Тұрмыстық ережелер – күнделікті өмірде қолданылатын, отбасы мен қоғамда тәртіпті сақтау, сыйластықты нығайтуға бағытталған нормалар.

Мысалдар:

- **Құрмет көрсету:** Ата-ананы, үлкендерді сыйлау, қарттарға жол беру, дастарқан басында құрмет көрсету.
- **Отбасы тәртібі:** Үй іші тазалығын сақтау, кішілерді тәрбиелеу, үйде үлкендердің сөзіне құлақ асу.
- **Табиғатқа құрмет:** Су, жер, мал сияқты табиғи ресурстарды сақтап, құрметтеу дәстүрлері.

- **Қол беріп сәлемдесу және қоштасу:** Кездесу мен қоштасу рәсімдеріндегі сыпайылық нормалары.

Маңызы

- Халықтық салт-дәстүрлер мен мерекелер ұлттық сананы қалыптастырады.
- Тұрмыстық ережелер қоғамдағы тәртіп пен өзара сыйластықты нығайтады.
- Жастарды тәрбиелеуде, әсіресе кәсіби бағдар беру, мәдени таным мен моральдық құндылықтарды үйретуде маңызды рөл атқарады.
- Ұлттық құндылықтарды сақтау арқылы қоғам бірлігін, мәдени мұраны, тіл мен дәстүрді сақтауға болады.

Кәсіптік бағдар – бұл адамның жеке қабілеттері, мүдделері мен құндылықтарын ескере отырып, болашақ мамандығын таңдауға бағытталған үдеріс. Ол оқушылар мен студенттердің өзін-өзі тануына, қызығушылықтарын анықтауына және еңбек нарығының талаптарына сәйкес дұрыс шешім қабылдауына көмектеседі.

Кәсіптік бағдар беру тек мамандық таңдаумен шектелмейді, сонымен қатар адамның кәсіби құндылықтарын, еңбек этикасын және әлеуметтік дағдыларын қалыптастыруға бағытталған.

Кәсіптік бағдар беру мақсаттары

1. **Жеке қасиеттерді анықтау:** Оқушының қызығушылығы, қабілеті, білім деңгейі және құндылықтық бағдарын зерттеу.
2. **Мамандық туралы ақпарат беру:** Әр түрлі саладағы кәсіби бағыттар, оқу орындары мен болашақ жұмыс орындары туралы мәлімет ұсыну.
3. **Мамандық таңдауға қолдау көрсету:** Оқушының қабілеттері мен құндылықтарын ескере отырып, дұрыс бағытқа бағыттау.
4. **Өзін-өзі дамытуға ықпал ету:** Өзіндік жауапкершілікті қалыптастыру және оқу мотивациясын арттыру.
5. **Қоғамға бейімдеу:** Студенттің таңдаған мамандығы қоғам мен экономикаға сәйкес болуы.

Кәсіби бағдар беру жүйесінің негізгі элементтері:

1. **Диагностикалық кезең:** Оқушылардың қызығушылығы, қабілеттері мен құндылықтық бағдарларын анықтау. Мысалы, тесттер, психологиялық сауалнамалар және мотивациялық сұхбаттар.
2. **Ақпараттық-танымдық кезең:** Ұлттық құндылықтарды ескере отырып, әртүрлі мамандықтар мен оқу бағыттары туралы ақпарат беру. Бұл кезеңде мәдениет пен дәстүрлердің кәсіби таңдау үшін маңызын көрсету маңызды.
3. **Кеңес беру және бағыттау:** Мұғалімдер мен психологтар оқушыларға олардың мүдделері мен құндылықтарына сәйкес мамандықтарды ұсынады, ұлттық ерекшеліктерін ескере отырып кәсіби жолды таңдауына көмектеседі.
4. **Практикалық кезең:** Оқушыларға шынайы еңбек тәжірибесі, экскурсиялар, кәсіби іс-шаралар арқылы таңдаған мамандығын тәжірибеде тексеру мүмкіндігі беріледі.

Кәсіптік бағдар беру әдістері

- **Психологиялық тесттер:** Қабілеттер мен қызығушылықты анықтау.
- **Сауалнама және өзін-өзі бағалау:** Оқушының мүдделері мен құндылықтарын зерттеу.
- **Тәжірибелік сабақтар мен экскурсиялар:** Мамандық әлемін шынайы таныстыру.
- **Рөлдік ойындар мен тренингтер:** Кәсіби дағдыларды дамыту және шешім қабылдауды үйрету.
- **Педагогикалық кеңес беру:** Жеке немесе топтық кеңес арқылы бағыт беру.

Ұлттық құндылықтар арқылы кәсіби бағдар беру тәсілдері:

- Мәдениет пен дәстүрлерді таныстыру: Қазақ халқының еңбекке, білімге және қоғамға деген көзқарасын көрсету.
- Рөлдік ойындар мен тренингтер ұйымдастыру: Әр мамандыққа тән ұлттық құндылықтар мен кәсіби талаптарды тәжірибелік түрде меңгерту.

- Ұлттық салт-дәстүрлер мен кейіпкерлерді үлгі ретінде қолдану: Балаларды өмірлік және кәсіби шешімдер қабылдауда рухани бағыттау.

Рөлдік ойындар мен тренингтерді ұйымдастыру

Рөлдік ойындар – бұл оқушыларға нақты мамандық немесе әлеуметтік рөлді имитациялау арқылы тәжірибе жинауға мүмкіндік беретін педагогикалық әдіс.

Тренингтер – бұл арнайы құрылымдалған интерактивті сабақтар, онда студенттер практикалық дағдыларын дамыту, шешім қабылдау қабілетін жетілдіру және әлеуметтік өзара әрекеттестікті үйрену үшін қатысады.

Мақсаты

1. Оқушыларға кәсіби қызметтің нақты жағдайларын тәжірибеден өткізу мүмкіндігін беру.
2. Қабілеттер мен мүдделерді анықтау, кәсіби таңдау процесін жеңілдету.
3. Ұлттық құндылықтарды және мәдени ерекшеліктерді тәжірибеде көрсету.
4. Командалық жұмыс, коммуникация және әлеуметтік дағдыларды дамыту.
5. Шешім қабылдау және жауапкершілік дағдыларын қалыптастыру.

Рөлдік ойындардың түрлері

1. **Мамандық рөлін имитациялау:**
 - Мысалы, оқушылар «мұғалім», «дәрігер», «инженер» немесе «бизнесмен» рөлін ойнайды.
 - Бұл өз қызығушылықтарын анықтауға және кәсіби бағдар беруге көмектеседі.
2. **Сценарийлік ойындар:**
 - Студенттер белгілі бір сценарий бойынша әрекет етеді (мысалы, клиентпен жұмыс, жобалық тапсырма).
 - Практикалық шешім қабылдау дағдылары дамиды.
3. **Мәжіліс немесе пікірталас рөлдік ойыны:**
 - Студенттер әр түрлі рөлдерде қоғамдағы немесе кәсіптік жағдайдағы пікірталас жүргізеді.
 - Коммуникация мен ұжымдық шешім қабылдау машықтары дамиды.

Тренингтерді ұйымдастыру тәсілдері

1. **Командалық тренингтер:**
 - Студенттер топқа бөлініп, белгілі бір кәсіби мәселені шешуге тырысады.
 - Мысалы, «Жоба жасау», «Клиентпен келіссөз жүргізу».
2. **Қиын жағдайларды шешу тренингтері:**
 - Студенттерге шынайы өмірлік немесе кәсіби қиындықтар ұсынылады.
 - Бұл рөлдік шешім қабылдау мен жауапкершілікті дамытуға көмектеседі.
3. **Мотивациялық және өзін-өзі тану тренингтері:**
 - Студенттер өз күшті және әлсіз жақтарын анықтайды.
 - Мамандыққа сай қабілеттерді бағалау және мотивацияны арттыру мақсатында қолданылады.

Артықшылықтары

- Кәсіби бағдар беру процесін интерактивті және қызықты етеді.
- Студенттердің оқу белсенділігін арттырады.
- Ұлттық құндылықтарды тәжірибеде көрсетуге мүмкіндік береді (мысалы, қонақжайлылық, сыйластық, адалдық).
- Коммуникациялық, әлеуметтік және шешім қабылдау дағдыларын дамытады.
- Жоғары сынып оқушыларының өз қызығушылықтарын және кәсіби бейімділігін анықтауға септігін тигізеді.

Қорытынды

Жоғары сынып оқушыларына кәсіби бағдар беру жүйесін ұлттық құндылықтар арқылы ұйымдастыру – тек мамандық таңдау емес, сонымен қатар оқушылардың рухани, моральдық

және мәдени дамуына ықпал ететін кешенді процесс. Бұл тәсіл болашақ мамандардың кәсіби қабілеттерін дамытып қана қоймай, олардың ұлттық санасын қалыптастыруға да мүмкіндік береді. Сондықтан кәсіби бағдар беру жүйесін ұйымдастыруда ұлттық құндылықтарды интеграциялау – қазіргі заманғы білім беру үдерісінің маңызды аспектісі болып табылады.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Ахметов, Н. Кәсіби бағдар беру жүйесі және жасөспірімдер психологиясы. – Алматы: Фолиант, 2018. – 160 с.
2. Баймуханбетова, Г.Т. Ұлттық құндылықтар негізінде оқушыларды тәрбиелеу. – Астана: Білім, 2019. – 132 с.
3. Кузнецова, Е.В. Педагогические технологии профессиональной ориентации школьников. – Москва: Просвещение, 2020. – 200 с.
4. Савельева, М.А. Ролевые игры и тренинги в образовательном процессе. – Санкт- Петербург: Питер, 2019. – 180 с.